

Richard Horton: *The Nightmares of a Middle-Aged Editor**

*Lecture given at the Institute for History, Zagreb, Croatia, 6 May 2008
Izlaganje održano u Institutu za povijest, Zagreb, 6. svibnja 2008.*

It was an inspirational moment for me when I first came to Croatia, building friendships with the editors of the *Croatian Medical Journal*, friendship and relationships which are even stronger today than they were a decade ago. And it is a particular pleasure to be able to be back to see my friends here and to have the opportunity to reflect a little bit on the world of knowledge, research, education, and how editors and the scientific community fit in to this emerging culture. As I say, it was a decade ago since I first visited Croatia, and that was a remarkable moment, not just an opportunity to watch personally a country emerging and growing out of an extraordinary difficult time, but it was also a moment to see a people reborn out of a moment of struggle towards an astonishing period of liberty and the impact that that liberty had on all aspects of your society. The 1990s were a moment of hope and optimism, but it is too easy to forget the human and the historical scars that run deep, even in a country that is as safe in its democracy as Croatia. But sometimes the wounds are still fresh – like a newspaper article that appeared in a daily paper in the UK – the *Guardian* – only in

March of this year, where somebody who had taken part in an atrocity inflicted against your country had astonishingly escaped and taken up residence in the United Kingdom, and was discovered. So, these wounds which we had hoped could be healed will from time to time be inflicted again. And that is very painful, because it forces us to ask what have been the sacrifices that you have made, what those sacrifices have been for. What was it that you fought for in the 1990s – for your independence? What was and what remains the objective of your society and how will your children, our children, judge our behaviour today. How will they write a report card on our actions as we are living them right now?

2008 is a very important year in the world of science and medicine and it is important for two specific anniversaries. It is the 60th anniversary of the founding of the World Health Organization, a moment in history when the world came together to build a better place for health and well-being, and it is also the 60th anniversary of the writing of the Universal Declaration of Human Rights. And both, the constitution of the World Health Or-

* Web extra material printed with permission from: Marušić M. Richard Horton, Editor of The Lancet, visits Croatia to support the Croatian Medical Journal. *Croat Med J.* 2008; 49:422.

ganization and the Universal Declaration of Human Rights, enshrine the notion of the right to health, a very important right that we hold dear to us in democratic nations. What is that right about? In Europe the notion of human rights has a long and distinguished, although occasionally bloody, history. There have been three critical turning points in the European history and the story of the progressive realization of human rights. If I may be momentarily immodest and say that perhaps the first of those was in the 13th century in Britain with the writing of the Magna Charta and the enshrining of the right to *habeas corpus*, that is to say, a fair trial, legalizing for the first time in European culture, modern European culture, the notion of justice, protecting the individual from arbitrary judgement, the principle that we still hold dear, I hope, to this day. In the 18th century came the French revolution, characterized by terrible violence but also symbolizing again a moment of extraordinary European enlightenment. The French encyclopaedists, perhaps some of the first editors of our modern time, gathered and ordered human knowledge, not just for the sake of knowledge, but with the expressed purpose of applying knowledge for society's improvement, the social reform. And that triggered a generation of writers, such as Mary Wollstonecraft in England, who defended and advanced the rights of women and men, the idea that liberty is a crucial human value that we should protect in our society. And the third turning point was a global phenomenon in the 20th century after the Second World War when we created

mechanisms through the United Nations, World Health Organization, and the Universal Declaration of Human Rights, that symbolized the contribution of human knowledge, the importance of human rights and liberty, and the ways those ideas could again contribute to social progress.

Now I am truly middle-aged. I am 46 years old, as my daughter repeatedly tells me, and I am the editor of just one of many thousands of journals. But I sit at the intersection between two worlds – the public world and the professional world, and my job, as is the case for all editors, is to mediate a conversation, although largely within a professional world. It is a world in which the public is increasingly not only a spectator, but also a participant. But, at the same time as we are reflecting on the place of knowledge in a society and the role of an editor as a student of knowledge, we might also ask ourselves why our governments should invest in science, research, and knowledge.

Why should the minister care about the future of Croatian education and science? And my answers to that question go to the heart of what it is to believe in a good society. At some deep level, our society believes that research and knowledge contribute positively to social progress. We believe in the liberty of ideas as the best means to foster and strengthen social justice, from Magna Charta to the enlightenment, to modern advanced democracies and the way we think about human knowledge. And we believe in protecting and advancing human life and human values, guarded as they are by health system that protects

life and, equally important, by university and education system that protects the values we hold most dear, the values we fight for, that we sacrifice, sometimes, our lives for. These are our secular temples in our scholarly culture. The task of an editor of a scientific journal is, let me be very frank and modest, it is to respect the history of human inquiry, to respect the values of liberty and dissent, integrity and independence. It is to strengthen the culture of scholarly fluency, the perpetual tacking that takes place between competing visions of the truth until we arrive at an agreement that represents the best that we can say about the nature of the world and the best that we can say of one another as fellow human beings. Editors have a role in mediating this dialectics, this public reasoning in a spirit of robust, rigorous, and honest exchange.

My proposition today is that we face a moral and intellectual crisis in our scholarly world. It is the crisis that threatens to undermine two thousand years of gradual human improvement towards a just society. It is a set of realizable rights that we have been striving for, which includes the right to health, and it is these rights that are in jeopardy. The task of intellectuals, the task of every one of you in this room today is to diagnose accurately this crisis. It is to dissect it, to anatomize it, to characterize its pathology, to define the causal pathways of its disease processes, and to design remedies not only to palliate it but also to defeat the agent that threatens the integrity of our scholarly body. Because, if our intellectual communities become infected with diseases of cor-

ruption, fear, oppression, and psychological violence, the moral compass, the progress of our entire society, will be fatally corroded – to the point where human atrocities will be allowed to flourish again.

I want to show you a title of an article in the *JAMA*, edited by our colleague Catherine DeAngelis, which talks about impugning the integrity of medical science. That is the subject of today's concern. And the nature of this crisis runs deep and affects many of us. All countries are affected by this; all scholarly communities are affected by this. The responsibility to defeat this crisis rests with all of us, between nations, among nations.

In this particular case we have an example of a paper, and this was the draft planned for submission to *JAMA*, where there is an authorship list with a query for an external author. In other words, this paper was drafted by a ghost-writer and that paper was then put out to tender and the highest bidder, the person who could be the most influential, in a sense the person who could represent the article from the perspective that the sponsor wanted it to be represented, could be then put in the first author position. The authorship as it finally appeared in the paper as published included such a person at the first author position. Here is an example of corrupt authorship practice that affected one of the most significant journals in the medical domain. And it also affected loads of us in the UK, when a very well known media psychiatrist was accused of plagiarism, the dean dismissed from a University in the UK – a very senior member of academic community, be-

cause of his breach of scientific integrity and research misconduct.

It affects *The Lancet* as well, we are not immune from this and I do not pretend we are. We published a comment piece in December last year, entitled Ten Myths and One Truth about Generalised HIV Epidemics. The first sentence runs: “Despite substantial progress against AIDS worldwide we are still losing ground,” and the article is signed by James Shelton. That article then appeared again, under a different authorship: “Despite substantial progress against AIDS worldwide we are still losing ground.” And if you compare word for word, the article is identical, and what this website did and what this individual did was simply take the piece published in *The Lancet*, change the authorship and republish it on a website. We did not notice it; it was noticed by a third party who drew it to our attention.

Only this week, I am afraid to say, we had to issue an expression of concern about a research paper from a hitherto respected research group in Austria, because there were questions about the nature of informed consent and ethics approval of a work we published last year. This is ever present with us, almost on a weekly basis.

At *The Lancet*, we have been informed of another alleged breach of research integrity. I want to spend a moment talking about one particular case that has had a huge impact on us and is casting uncertainty and doubt about some of the most fundamental processes that we do at *The Lancet*, and they have affected all journals, not just us. We published a paper a couple of years ago, by a leading Norwegian

researcher called Jon Sudbø. It was a case control study, looking at patients with oral cancer, comparing them with controls and looking at the risk of cancer when you took a history of previous non-steroidal anti-inflammatory drug use (NSAID). What it showed was a remarkable result that the hazard ratio for NSAID use was halved, in other words, perhaps this drug was having a hugely beneficial effect on the risk of oral cancer.

In the process of peer review, our statistician recommended acceptance after a revision, concluding that this was a well-conducted study, a thorough statistical analysis. The first expert reviewer recommended only a minor revision and said it succeeded by a large amount – “a well conceived case-control study” – this reviewer said – “strong, well written, worthy of considering for publication in a journal such as *The Lancet*, they should be commended on writing a very sound piece of work.” A second expert was a little more cautious and recommended major revision – “provocative, raises important issues but does not present them very well,” and a third expert recommended rejection for failing by moderate amount; the reviewer also raised many questions, including the nature of one of the databases. This paper was submitted in September 2005. It was put through peer review, fast track, because the result was dramatic; revised, accepted, and published in October 2005. We had no reason at the time to suspect anything was wrong, but – there was something very badly wrong.

The wife of the prime-minister of Norway, Camilla Stoltenberg, is a

public health researcher and over the 2005 Christmas holidays she read a whole series of papers for a review she was writing about this particular issue. And on top of her pile of papers was the first-authored paper by Jon Sudbø. As she sat down over Christmas vacation to read it, she was horrified, because she knew instantly as she read the paper that it could not be true.

In January 2006 she broke the story, she revealed her concerns about the integrity of the work and she asked this question: "How many people have truly read this paper, how could it appear in a supposedly high-quality medical journal when it was so obviously flawed?"

For a start, a lot of money was involved: Jon Sudbø has just got a 13 million dollar grant from the National Institutes of Health to continue his work, partly based upon the paper published in *The Lancet*. A lot of cash was at stake and then the story broke. And, of course, who was the subject of criticism? Was it the researcher? No, it was the editor. How could the editor be so stupid? How could the editor of a respected scientific journal make such a fundamental error of judgment to publish a piece of worthless research that the wife of the prime minister could spot in an instant when she sat down and read it? "Is *The Lancet* more interested in great headlines than good science?" – I was asked. "How often have you been warned about flawed research? Why didn't you listen to your peer reviewers? Don't you as an editor have a responsibility to protect the scientific record? Don't you as an editor have a responsibility to blow the whistle on bad scientific

practice? Don't you as an editor have a duty to the wide public that funds the medical research to act responsibly?" These were the questions that have been put to me, quite fairly, quite rightly. And I struggled to provide good answers to those questions.

This scandal took in many institutions across Norway, not just the research institute of the hospital in Oslo; it affected databases of a multitude of other institutions. It affected the *New England Journal of Medicine* because Jon Sudbø has published some of his early papers there. Two papers had to eventually be retracted because Jeff Drazen, the editor of the *New England Journal of Medicine*, also did spot the imperfections that lead him to question the decisions of his colleagues back in 2001 and 2004. The US connection spread the stain of research misconduct: it was not just *The Lancet*, it was not just the Norwegian institutions, it was not just the *New England Journal of Medicine*, and it was not just some of the institutions in the US which have collaborated with Jon Sudbø.

What were the Norwegians to do? Should they shut this up? Should they bury this case? Should they somehow sweep it under the carpet and hope it would go away? Should they try and protect their national pride by ignoring this problem? Which was in many ways for them an easy thing to do? Norway is a small country, five million people, intensely proud of its research tradition, a relatively young country, only gaining its independence in the early part of the 20th century. It had a lot to lose by letting this scandal envelope it. But what they did was the

right thing. They set up an independent commission chaired by a Swede, and if you are a Norwegian you know how controversial that is to allow a Swede to chair an investigation about Norway – that is tantamount to revolution! But they asked Anders Ekbom, professor of epidemiology at the Karolinska Institute to come in and investigate what had gone wrong in Norway. He wrote to me very quickly after he was appointed, to say sourly that the paper we have published was indeed fraudulent and he recommended that we retract it. The worst thing an editor could do is to be forced into a situation where they have to admit their mistake and retract a paper. But it is the right thing to do sometimes. And on this occasion it was what we had to do.

Anders Ekbom gave a press conference, announcing the results of this investigation. Sixteen of 38 papers had to be retracted across 11 journals. He cited which those papers were, he named the journals, and he named the individual papers. It was a stain that spread far and wide. But this was the only way to clean up the stain that has affected Norwegian science. It was a tough thing to do but it was the right thing to do. And there is a set of lessons that have to be learned – that the line between error and incompetence and fraud is sometimes hard to draw; that when fraud is discovered it does throw doubt on an entire body of work, which places a terrible responsibility on the scientific community to investigate that body of work; that the risk is greater when one person controls the flow of information, as was the case of Jon Sudbø; and that fraud

investigations are not easy, they are difficult – sometimes the documents disappear and sometimes we go back in time when it is hard to trace motivations and responsibilities.

Why was this fraud not detected earlier? Because Sudbø's work was so elegant, it was bewitching, we all wanted to believe it, including the editors and reviewers, because nobody suspects an individual, a colleague whom one works with every day, could truly be guilty of fraud. Jon Sudbø enjoyed what was called a boundless trust of his colleagues. The co-authors, because they trusted him, were disabled; they were not able to answer the tough questions. This was sensational research and – who is going to challenge sensational research? But, many of us should have acted earlier, and that includes me. Bad cases, unfortunately, do make bad law, but we all had a responsibility, particularly the supervisor of Jon Sudbø. Supervisors are there to inspire, to support, to advise, to assist, to guide, comment, and discuss, but also to act as accountability mechanisms, to monitor the quality of the work that has taken place.

When this investigation was finished and Prof Ekbom left Norway, it was clear that we all had a lot to learn. The institutions needed to do a better job in Norway at implementing their existing rules, they needed to strengthen the mechanisms of supervision and internal audit and they needed to improve the procedures for noting errors, for example by pointing at independent audit. *The Lancet* had problems too. We had to do better. We needed to improve the rules by which

we judge the authors and we needed to reconsider some of our peer-review processes. Should we really be fast tracking papers, even if those papers seem to be reporting an important finding?

Of course, these issues do not just affect *The Lancet*, as I said. One of the most famous scandals that hit basic science was around cloning, the Hwang case, and this hit one of the most respected scientific journals of all – *Science*. And real credit goes to *Science* here, because in situation where some of their papers were threatened with retraction what did the editor do? Did the editor try and bury this case, to move around it, to ignore it? No! Don Kennedy did not. Don Kennedy incredibly bravely again set up an independent commission outside the journal to investigate the journal's practices. And the conclusion of the independent commission was that Hwang's laboratories did not possess the patients' specific stem cell lines nor had any other scientific basis for claiming what he did claim for his cell clones. The result was that Don Kennedy had to retract those papers.

The role of an editor does not just extend to scientific journals. It is also important that the editor takes part in the public debate. This is the public role of an editor. Because we are responsible for the scientific record and because the money spent on research is tax payers' money so often, we have a duty, uncomfortable as it is, to sometimes step into the public realm and explain ourselves, to justify our decisions, to explain to the public why and how something is going wrong. That is an uncomfortable place to be,

but occasionally one has to do it. I think that the lesson that came from the cloning fraud – this is what I wrote in the *Guardian* in 2006 – was that actually this was not a terrible defeat for science. This was a success for science! Not a failure! Why? Because science – and this is the great, wonderful thing about our scholarly community – science has quickly rooted out a fabrication of staggering proportions and was able to correct instantly the scientific record. That is to science's credit, not to its shame. Can you think of many other areas in society that when a fraud is discovered, or misconduct is discovered, the community instantly reassembles around the truth? That is an incredible strength of the community that we are in.

Science inquiry that Don Kennedy launched pointed out some of the perverse incentives that, unfortunately, we have to live by. *Science* and *Nature* have reached a special status, they concluded. Publication has a significance that goes beyond that of normal publication. The values such as and publishing in *Science* including enhanced reputation, visibility, position, or even cash reward, is sufficiently high that some may not adhere to the usual scientific standards in order to achieve publication.

So, we have set up a system that works well in competitive science but there is also a downside where perverse incentives can encourage some people to breach the incredible trust that our community puts in them. So what should editors do? A newspaper headline from the *International Herald Tribune* after the stem cell scandal urged tighter rules for science publi-

cations. We need to be vigilant, we must not throw the system of trust out, but we must be vigilant and re-stratify things. We have to clarify the roles that all authors play in the research and we should make data available for independent scrutiny, and we need to work together. We are a global scientific community, not just a national scientific community. You might think of your national journals as being purely national journals, but actually your journals, your community, the editors of your journals are part of an international community. The great strength of that community is that we must find the ways to work together more closely. But there are some difficult lessons. Perhaps we should slow the peer review process down, take time to think more carefully about the work we publish, identify high risk papers, raise the bar for publication, and increase our level of suspicion. Maybe we should follow the example of clinical trials for all research and insist on data and safety monitoring boards that independently assess all research studies, creating checks and balances in research, with a greater oversight of research, one that does not exist today. Maybe we need to change the culture of our research institutions, but – not more rules! I do not want to see bureaucracy around research, but values – what we value about our research community – honesty, integrity, independence. Those are the values that need to be inculcated in everybody – from school students to the most senior emeritus professor. A research career implies duties as well as freedoms and it stands to all aspects of education training and

mentorship. We need to reward the total life of a scientist, the way they live their life, not just their publications.

Perhaps we should reject the current process of peer review. If there is discord between reviewers maybe we should stop and pause and think again. Maybe we should demand agreement amongst reviewers; maybe we should not take at face value some responses from authors. If authors do not like what the reviewers say we should not ignore those reviewers. We should promote a dialogue between the author and a reviewer, respecting both but holding the author accountable for his or her statements. A less sympathetic approach to authors would reduce the risk of future retraction. Do not let authors bully you is one lesson from the Sudbø affair that I could take home. And also, take authorship more seriously: we should only give credit to authors when they have made a genuine, serious, and substantial contribution to science because every single author has the responsibility to check the integrity of his or her colleagues.

If we had done these things at *The Lancet*, we would not have had to retract the Sudbø paper because we would never have published it. So I take these lessons to heart. These are the errors that I am guilty of. My proposition to you is that the lessons that *The Lancet* has gone through apply beyond *The Lancet*. They apply, I think, to many other journals.

But we do need to think about these perverse incentives. In the case of Eric Poehlman in the US, when he was caught out of the fraud, he said: “I

believe that it was okay to misrepresent minor pieces of data to increase the odds that my grant would be awarded.” That is the culture we are promoting in science! “The structure of the University of Vermont” – he said, “created pressures which I should have but was not able to stand up to.” Why? Because the values in that institution were not strong enough. He was allowed to get away with subverting the integrity of science in that institution. Poehlman went to prison for his breach of research integrity.

In the UK we tried to create light-touch mechanisms – the Committee of Publication Ethics and the Panel for Health and Biomedical Research Integrity – to offer support to institutions and journals when they face episodes of alleged scientific misconduct, because misconduct occurs in many different ways.

In a study of 500 randomized trials from 2000, different elements of what makes a good clinical trial were assessed, such as allocation concealment, randomization, doing the power calculation. And in many of these trials these data were simply not reported – 82% not reporting allocation concealment, 79% how randomization took place. What they concluded in this paper was that “poor reporting of methodological characteristics will prevent reliable quality assessment of many published trials, so research misconduct is not just inventing data, it is doing bad science.” And that is where we have such an important role in supporting good science. Three quarters of papers were not reporting fully efficacy outcomes, two thirds not reporting harms, and so on. The medi-

cal literature, therefore, represents a selective, biased subset of studied outcomes. It is as much a concern for research integrity as outright fraud. When over 3000 NIH-funded scientists, some of the best scientists in the world were polled, 16% said that they have seen or been involved in changing results or design after pressure from a sponsor, more than one in ten reported fraudulent or questionable interpretation of data and 6% failed to present data that contradicted one’s past work. In this paper in *Nature* they concluded: “Our evidence suggests that mundane regular misbehaviours present a greater threat to the scientific enterprise than those caused by high-profile misconduct cases, such as fraud.” And some journals have reacted. To the great credit of the *New England Journal of Medicine*, they expressed concern about inaccuracies in data in a clinical trial they published. The authors came back immediately in this terrible row between editors and the scientists and said “we stand by our original data.” The editors responded again, bravely in my view, and said that the authors were not accurate in their presentation and that they (editors) continued to issue their expressions of concern around this very significant clinical trial.

What is the solution? In the world of clinical trials, one solution is to try and register those trials, to set up a mechanism whereby people say what they are going to do before they do it and then you hold them accountable after they have done it. International Committee of Medical Journal Editors has issued guidance on sponsorship, authorship, and accountability and

clinical trial registration to try to strengthen this culture, these values that are so important to research integrity. We can do research into the way journals and science operates: peer review, authorship, fraud, bias, communication, and quality control. All of these areas are subject to research and the editors of your own journals could make important contributions to our knowledge about the way journals work. We need to come out with an open debate, open the culture of debate about research integrity and not be frightened of discussing this.

We need to think more about defining what we can do to prevent fraud, how we implement guidelines, how institutions should work at promoting research integrity, how we do investigations of fraud and protect whistle-blowers, and how we reform the academic reward system so that we try and get rid of some of these perverse incentives.

Think about codes, such as Hippocratic Oath. Do we need Hippocratic Oath for science? In the UK, the Council for Science and Technology has promoted a code for scientists – rigor, respect, and responsibility – a universal ethical code for scientists where rigor, honesty, and integrity are fundamental values for every scientist – the respect for life, the law, and the public word, responsible communication, listening, and informing. These are the values that we have to uphold. What can we do to uphold those values?

Now I come to a difficult issue. When I opened my copy of *Science* a few weeks ago I was confronted by this article: Croatian Editors Fight

with the Medical School over Journal's Fate. It is difficult for me to talk about this because it makes me incredibly distressed to read reports in respected international scientific journals about one particular dispute in Croatian science, which has dominated discussions in European and now North-American publications. Not just discussion about two editors and a journal but also, unfortunately, reflecting on the culture, the values that I have been talking about so far.

Let me be very clear about where I stand on this, because I do not want to be misunderstood. Professor Ana Marušić and Professor Matko Marušić are my respected colleagues and friends. They are to me international symbols of not only Croatia's scientific and medical success, but also Croatia's national success during and since your country's independence. Their stories, their lives mirror, to my mind, Croatia's rebirth as a nation. Their values, which I know very well, personally and professionally, are Croatia's great strengths of integrity and excellence. They are some of the most fabulous ambassadors to your nation whom I have known, and their journal, the *Croatian Medical Journal*, amplifies the reputation of Croatian medicine and medical research well beyond Croatia's borders.

All of which is to say, the reading of what has taken place in the past few years in an article in *Science* to the journal and to Professors Marušić is a story that I do not think I could have made up, and nobody would believe me if I had made up. Accusations that go to the heart of their personal integrity sprung first in the media, the re-

fusal to fully share alleged evidence against them, the refusal to follow the international standards of fairness and procedural justice to allow them to reply to their critics, lack of institutional legal support, and, most astonishingly and chillingly of all, the recruitment, according to this article, of three psychiatrists to question the state of mind of one of these editors.

Now, I am not a historian of psychiatry, but the use of psychiatry as a tool against dissent, the attempts to pervert psychiatric practice, enforce psychiatric evaluation and treatment recalls the abuses of some very recent totalitarian regimes. The use of psychiatry to label political opponents as paranoid, or schizophrenic or suffering from personality disorders or unexplainable suspicious behaviours. Psychiatry is a means to control people, pressure people, eliminating critics from the public sphere.

To those of us watching outside Croatia, who love your country, who are committed in what they publish to the values of your country, this turn of events is unbelievable, is extraordinary. It is actually tragic for Croatian society and scholarly community, because, let me be very clear about this, in your editors of the *Croatian Medical Journal* you have real intellectual leaders. Clinical trial registration was first born in an International Committee of Medical Journal Editors meeting that took place here in Croatia. This is a foundation stone for unbiased knowledge and research integrity. One of the authors there – it is Prof Ana Marušić. A sequence of publications has followed on clinical trial registration, where Prof Marušić, one of the

editors of the *Croatian Medical Journal*, is one of the intellectual leaders of this movement in science for research integrity. And a third editorial was again co-signed by Prof Marušić. Prof Marušić has been a Past President of the World Association of Medical Editors, the only truly global organization of medical editors that exists. She is currently president of the Council of Science Editors, the most distinguished editorial organization in the world today. She is the president of that organization, she is a leader of editors in the world, and yet what has she gone through? Her leadership illustrates the pride that Croatia can and should feel about the reputation of your journal and its editors and I must tell you the incredible damage to that reputation that has taken place in the way this present dispute has been conducted.

I have followed the debate around the *Croatian Medical Journal* carefully from abroad and this debate seems to me to be emblematic of a larger struggle that has taken place on Croatia, across the nation, the political struggle for a great and respected European nation in transition. The country that under the current government has committed itself bravely and, in my view admirably, astonishingly actually, to a society dedicated to knowledge and education and research as a means towards stable and sustainable economic and democratic growth. That is a lesson that I have been free to invite your minister to write about in *The Lancet*, because it is a lesson that I want everybody in the world to hear because it is truly remarkable. But what is challenging,

and understandably so, is that a commitment to knowledge and scholarship demands a parallel commitment, and this is tough, even not just a commitment but encouraging – dissent. Tolerance of dissent is a hallmark of a strong democracy because dissent provides the kinetic energy behind social transformation through scholarly inquiry. Editors, let's face it, are minor players in the theatre of democracy. We are just curators of the scientific record. Ninety nine percent of the time we are invisible and we are silent and we should allow the scientists to rightly occupy the public stage, but one percent of the time, just one percent of the time, editors have to speak. They have to act quickly; they have to act decisively when something goes wrong. They have to step forward and have to defend their community when a transgression takes place. And that is an uncomfortable place to be, but it is a necessary place for editors to occupy. The place of science in society

has not always been guaranteed. John Ruskin wrote “The use of word *scientia* (science) as if it differed from knowledge is a modern barbarism, enhanced usually by the assumption that the knowledge of the difference between acids and alkalis is a more respectable one than that of the difference between vice and virtue.” – he wrote. Science is not entirely about acids and alkalis; it is not only about interesting experiments and reliable facts. Science is also about vice and virtue and the way that the academy responds to vice and virtue reflects the moral state of our wider community. Croatia has many friends across Europe and North America and I count myself as a friend to your country. Please, I beg you; let us work harder to strengthen those ties of friendship, through respect, through integrity, and through a shared European vision of what we can achieve together. Thank you very much.

Web extra material reprinted with permission from: Marušić, M., Richard Horton, Editor of The Lancet, visits Croatia to support the Croatian Medical Journal. Croat Med J. 2008; 49:422.

Marshall McLuhan: *Razumijevanje medija.* (*Understanding Media*, 1964) Zagreb: Golden marketing/Tehnička knjiga. 2008., 326 str.

Kulturna knjiga poznatog kanadskog teoretičara medija Marshalla McLuhana *Understanding Media. The Extension of Man* objavljena 1964. godine, nakon više od 40 godina, prevedena je prvi put na hrvatski jezik pod naslovom *Razumijevanje medija. Mediji kao čovjekovi produžeci* i objavljena u izdanju nakladničke kuće Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb.

Knjigu je uredila Mirjana Paić Jurinić, preveo David Prpa, a pogovor je napisala Nada Zgrabljic Rotar. Sadržava 33 poglavlja s osnovnim McLuhanovim tezama kao što su “medij je poruka”, “vrući i hladni mediji”, tiskana riječ kao tvorac nacionalizma, radio bubanj plemena, televizija – plašljivi div, reklama ...

U ovom vremenu kada znanstvene knjige zastarijevaju već nakon nekoliko godina od objavljivanja, zanimanje za McLuhana ne prolazi. Dapače, sve više se znanstvenici medijskih komunikacija vraćaju mislima kontroverznog kanadskog teoretičara tražeći u njima tumačenje ne samo za utjecaje radija, televizije i tiska nego i za tumačenje fenomena *cyber* kulture i utjecaja informacijske tehnologije na komunikaciju iako u doba McLuhana kompjuteri nisu niti postojali.

Profesionalnu karijeru McLuhan je ostvario na Sveučilištu u Torontu kao profesor i direktor Centra za kulturu i tehnologiju. Nakon završenog doktorata iz engleske književnosti u Cambridgeu 1943. godine i nakon što se nekoliko godina usavršavao kao predavač na različitim sveučilištima u Sjedinjenim Američkim Državama, na Sveučilištu u Torontu McLuhan se pridružuje teoretičaru političke ekonomije Haroldu Adamsu Innisu, utemeljitelju tzv. Torontske škole. James W. Carey u biografiji: *McLuhan Pro and Con*, objavljenoj 1969. godine u Baltimoru, opisao je prožimanje njihovih teorijskih pogleda i dopunjavanja osnovne ideje: "*Obojica – i Innis tako i McLuhan, pretpostavljaju da je tehnologija središnje pitanje komuniciranja, ali se njih dvojica razliku u tumačenju posljedica. Dok prema Innisovom tumačenju tehnologija primarno utječe na kulturu i društvene organizacije, McLuhan smatra da je najvažniji utjecaj na svijest i razmišljanje ljudi. Drugim riječima, McLuhan je mogao mnogo reći o percepciji i mišljenju, ali malo o društvenim institucijama; Innis je pak mnogo znao o institucijama, ali malo o osjećajima*

i mišljenju" (1969: 281). McLuhanov antropološki tehnološki determinizam tumači da se ljudi ponašaju pod utjecajem tehnologije, da ih tehnologija mijenja i prilagođava sebi, da tehnologija određuje njihovu komunikaciju i da je to mnogo važnije od samoga sadržaja koji se komunikacijom prenosi. Iz takvih teza nastat će poznata krilatice: "Medij je poruka"!

Nakon što je godine 1951. objavio je knjigu *Mehanička nevjesta* (*The Mechanical Bride: Folklore of Industrial Man*, 1951), 1962. godine knjigu *Gutenbergova galaksija* (*The Gutenberg Galaxy*, 1962), a potom 1964. godine i kultnu knjigu *Razumijevanje medija* (*Understanding Media*, 1964) McLuhan postaje planetarno poznat, "opće akademsko dobro" – kako ga je nazvao tadašnji tisak. Za tadašnju generaciju cvijeća postaje "medijski prorok i ikona" Richard Kostelanetz, povjesničar američkog društva te pisac i kritičar medija, pokušao je sintetizirati i objasniti što je to tako iznimno u znanstvenoj pojavi popularnog profesora Torontske škole, Marshalla McLuhana. Izrazio je to na neobičan način. Njegova je najveća vrijednost što je on "raspoznavao značenja gdje su drugi vidjeli samo podatke ili ništa, što nam je rekao kako mjeriti fenomene koji su prije bili nemjerljivi".

Medij je poruka

Ideja da je medij sam po sebi poruka, jedna je od najvažnijih McLuhanovih teza. Knjigu *Razumijevanje medija* počinje poglavljem "Medij je poruka" u kojem stoji:

"U kulturi poput naše, odavno naviknutoj na dijeljenje i razdvajanje svega

kao način kontrole, podsjećanje da je u operativnom i praktičnom smislu medij poruka, djeluje katkad pomalo zastrašujuće. To jednostavno znači da osobne i društvene posljedice svakoga medija – to jest svakog našeg produžetka – proizlaze iz novih razmjera što ih u naše poslove uvodi svaki naš produžetak ili svaka nova tehnologija”.

Da bi još jasnije izrazio svoju ideju o tome da je medij, sam medij poruka, a ne sadržaj koji se tim medijem prenosi, McLuhan je 1967. godine objavio knjigu *Medium is the Massage: An Inventory of Effects (Penguin Book)*. Krilatica “Medij je poruka” sadržava ideju o potrebi da se sa sadržaja pređe na proučavanje cjelokupnog učinka. Bavljenje učinkom, a ne značenjem, osnovna je promjena našeg električnog doba, smatra McLuhan, jer učinak podrazumijeva cjelokupnu situaciju, a ne kakvu pojedinačnu razinu kretanja informacije”(str. 28).

Vrući i hladni mediji

Drugo poglavlje knjige *Razumijevanje medija “Vrući i hladni mediji”* prikazuje najpoznatiju podjelu medija u teoriji komunikacije. Termine vrući i hladni (warm i cool) – McLuhan je preuzeo iz *slanga* generacije Flower Power. Njima bliski termini trebali su ponuditi lakše svladavanje teorije o tome da su mediji proizvođači ljudskih osjetila. Vruć medij je onaj koji produžuje jedno osjetilo u “visokoj definiciji”. Visoka definicija je stanje zasićenosti podacima. Fotografija je vizualno “visokodefinirana”, a strip “niskodefiniran” jer pruža manje vizualnih podataka. Telefon je hladan medij, odnosno medij niske definicije, jer uho

dobiva oskudan broj podataka. I govor je hladan medij niske definicije jer se njime tako malo daje, a tako mnogo mora dopuniti sam slušatelj”. Cool u žargonu znači dobro, poželjno, vrijedno. “Svaki vruć medij dopušta manje sudjelovanja nego hladan, kao što predavanje manje pridonosi sudjelovanju nego kakav seminar, a knjiga manje nego razgovor”, kaže McLuhan (str. 26). Vrući oblik isključuje, a hladni uključuje. Hladni mediji su bili hijeroglifi ili ideogramski znakovi, a fonetsko je pismo za McLuhana vruć i eksplozivno medij, doveden do visokog stupnja apstraktne vizualne snage. Medij pisma je s pojavom Gutenbergova stroja zagrijan do stupnja ponovljivog tiska.

Tehnološki determinizam

McLuhan je oralist antropolog. Njega zanima što su u ljudskoj komunikaciji učinili pismo i tiskarski stroj? Kako su oni promijenili ljudsku svijest? Tipografsko doba značilo je mnogo više od tehnološkog napretka u onoj mjeri u kojoj tipografija nije dodatak pisarskoj vještini, jednako kao što automobil nije dodatak konju, naglašava u knjizi *Razumijevanje medija*.

Na tragu Innisova razumijevanja važnosti tehnologije u procesu ljudske komunikacije, McLuhan nastavlja s tezom da je tehnologija ključna riječ ne samo komunikacije nego i promjene ljudske svijesti ali i društva, promjene razumijevanja odnosa i funkcije pisane, tiskane i izgovorene riječi. U poglavlju Tiskana riječ – Tvorac nacionalizma, tvrdi:

“Poput svakog drugog čovjekova produžetka, tipografija je imala psihičke i

društvene posljedice koje su neočekivano pomaknule prijašnje granice i kulturne uzorke. Dovodeći antički i srednjovjekovni svijet u fuziju – ili kako bi rekli u konfuziju – tiskana knjiga stvorila je treći, moderni svijet koji se sada susreće s novom elektroničkom tehnologijom ili novim čovjekovim produžetkom. Električna sredstva za protok informacija, mijenjaju našu tipografsku kulturu jednako intenzivno kao što je tisak mijenjao srednjovjekovnu rukopisnu i skolastičku kulturu”

U vremenu tiskarskog stroja, ljudi su se počeli ponašati kao da se u njemu, u tom stroju, inkarnirala besmrtnost, a ta se besmrtnost očituje u ponovljivosti tiska. Tisak počeo proces razdvajanja i fragmentiranja funkcija u području politike, umjetnosti, obitelji. Ti novi fizički procesi su segmentiranjem i fragmentiranjem razdvojili Boga od Prirode koliko i Čovjeka od Prirode i Čovjeka od Čovjeka, a nacionalizam je najočitija posljedica toga procesa, jer to ovisi o brzini kretanja informacije za koju se nekada u plemenskom sustavu nije znalo. (str. 158).

Reklama

McLuhan se u većini svojih knjiga bavio reklamom, pa tako i u knjizi *Razumijevanja medija*. U poglavlju *Reklama*: Jednako uzrujan kao i ostali, ističe važnost reklama za medijsku industriju, iako su to bile tek 50-e godine i iz perspektive 21. stoljeća tek početak kontrole zajednice preko medijskog oglašavanja. McLuhan je isticao važnost reklame za održanje medijske industrije, važnost ulaganja u reklamu

i pozornog i promišljenog odnosa medijskih stručnjaka prema tome žanru. Smatrao je da se s toliko se pozornosti, mediji ne posvećuju ni vijestima.

“S puno se više promišljanja i pozornosti u dnevnim novinama ili časopisima priprema sastavljanje bilo koje poznate reklame nego što se sastavljaju njihove rubrike ili vijesti. Svaka se skupa reklama pomno gradi na provjerenim osnovama javnih stereotipa ili “garniturama” utvrđenih stajališta, jednako kao što se neboreri grade na stjenovitim mjestima. Budući da visoko osposobljeni i pažljivi timovi talentiranih ljudi surađuju na izradi reklame za bilo koji popularni proizvod, jasno je da je svaka prihvatljiva reklama zapravo živahna dramatizacija iskustva zajednice”! (str. 203)

Reklame, smatra, nisu predviđene za svjesnu konzumaciju, nego da trebaju djelovati kao “tablete za podsvjesno”, s hipnotičkim učinkom. Središte reklame jest zajedničko iskustvo nacije. Reklamiranje je, kako zapaža, napredovalo potkraj 19. stoljeća s izumom fotografske, što je omogućilo profitabilnost reklame, povećalo brojnost čitatelja i porast u nakladi dnevnih novina i časopisa. Kao da je grafička revolucija na neki način pomaknula našu kulturu od osobnih ideala prema skupnim slikama.

“To je ono što rade reklame. Umjesto predstavljanja osobnog argumenta ili gledišta, one nude način života koji je za svakoga i nikoga! ...Reklame su se dokazale kao oblik rasonode zajednice koji sam sebe likvidira”.

Analizirajući reklamu u mediju novina, radija i televizije, vidi to kao promišljen način kontrole nad pojedincem u našem industrijskom dobu,

smatra da reklamni postupci izazivaju nelagodu u mnogih ljudi. Mnogi se opiru težnji reklame da stvori” programirani sklad među svim ljudskim poticajima, nastojanjima i težnjama”. Smatra da reklamiranje, koristeći se zanatskim metodama, teži prema krajnjem elektroničkom cilju kolektivne svijesti”.

Radio – bubanj plemena

O radiju je McLuhan razmišljao kao o električnoj imploziji koja je značila potpuni preokret dotadanjeg smjera u kojem se kretao pismeni Zapad. Za McLuhana su Engleska i Amerika bile “izložene pismenosti i industrijalizmu”. To ih je učinilo imunima na radio, jer je njihova organizacija doživljaja bila vizualna, a ne auditivna.

“Ali, pitao je, zamišlja li pismeni Zapad, koji se riješio plemenskih tradicija, da je otpornost na plemensku magiju radija stekao u trajni posjed?” Dok pismeni ljudi nisu baš sposobni shvatiti jezik i poruku medija i zbog toga su bespomoćni u nepoznavanju i nerazumijevanju učinka radija, neke grublje i manje vizualne kulture nisu tako imune na taj medij i utjecaj njegove “plemenske magije”. Ona se očituje kao moć kojom dubinski uključuje svoje slušatelje. Radio na većinu ljudi djeluje prisno kroz svijet neizgovorene komunikacije između spikera i slušatelja. “Osobni doživljaj radija” njegovo je neposredno obilježje.

McLuhan govori o “podsvjesnim radijskim dubinama”. To su prostranstva radijske komunikacije koja odzvanjaju odjecima plemenskih truba i plemenskih bubnjeva. Radio ima moć da od psihe i društva napravi rezonantnu “komoru za jezik” u kojoj govor dobiva nevjerovatnu moć. To se često zanemaruje ili ne razumije.

“Za plemenske narode, za one čije je cjelokupno društveno postojanje produžetak obiteljskog života, radio će i dalje biti silovit doživljaj. Veoma pismena društva, koja su obiteljski život odavno podredila individualističkom naglasku u poslovanju i politici, uspjela su apsorbirati i neutralizirati radijsku imploziju bez revolucije. To ne vrijedi za jedinice koje imaju tek kratko ili površno iskustvo pismenosti. Za njih je radio krajnje eksplozivan”. (str. 265)

McLuhan je knjigu *Razumijevanje medija* napisao prije više od 40 godina, ali je zanimljiva proučavateljima medija i studentima medijskih komunikacija i danas. Možda zbog toga jer iz ovog vremena čitamo misli teoretičara “globalnoga sela” u kojem je medij poruka, a informacija gospodar. On nije samo tumačio nego je i predvidio kraj jednoga vremena i početak nove komunikacijske ere u kojoj dominiraju računalo i internet. Zbog toga je knjiga svjedočanstvo neponovljivog teorijskog diskursa i poveznica među mnogim teorijskim smjerovima i školama.

Nada Zgrabljic Rotar

Aleksandar Halmi: *Programi evaluacije i evaluacijska istraživanja u društvenim znanostima.* Zagreb: Naklada Slap, 2008., 502 str.

Metodologiju evaluacijskih istraživanja i programe evaluacije teško je razumjeti izvan širokog referentnog okvira teorijsko-znanstvenih i metateorijskih koncepcija, ali i specifičnog socijalno-kulturnog, političkog i ekonomskog konteksta unutar kojeg se evaluacija zbiva. Prema tome, programi evaluacije i evaluacijska istraživanja objektivne su činjenice ali i socijalno-konstruirane kategorije koje oblikuje specifični kontekst unutar kojega djeluju različiti sudionici: klijenti/korisnici, multipli "stakeholderi" (dioničari) i evaluatori. U sklopu toga valja spomenuti neke suvremene trendove koji oblikuju evaluacijsku metodologiju:

1. Prvi trend vezan je za postupno jačanje evaluacijske teorije koji uz razvoj specifične istraživačke metodologije vodi generiranju jedinstvenog i konzistentnog kategorijalnog sustava u okviru ovog disciplinarnog područja.

2. Drugi trend prati još uvijek dominantni kvantitativni pristup koji karakterizira sveobuhvatan razvoj analitičkih procedura visokog stupnja statističkog i matematičkog formalizma. Taj trend razvija se unutar tradicionalne pozitivističko-funkcionalističke paradigme u sklopu koje su eksperimentalna istraživanja i nacrti glavna istraživačka strategija i temeljno obilježje programa evaluacije.

3. Protuteža tom trendu je razvoj i amplifikacija kvalitativnih istraživačkih modela i strategija koji zajednički

stvaraju čvrstu empirijsku osnovu za kritički odnos prema svakom obliku "kvantofrenije" i "metromanije" u području društveno-humanističkih znanosti. Svojevrсна značajka kvalitativnih programa evaluacije je korisnički-usmjeren pristup klijentu.

4. Istovremeno jačaju pokušaji pomirbe i pronalaženja konsenzusa između tradicionalnih i alternativnih pristupa programima evaluacije i evaluacijskim istraživanjima. Ti novi trendovi nose epitet tzv. "triangulacijske perspektive" ili "multimetodskog operacionalizma" koji znače kombinaciju istraživačkih strategija u jedan jedinstveni interdisciplinarni projekt koji se odvija preko generičke metodologije istraživanja i rješavanja problema ili "problem-solving" pristupa.

U tom ozračju treba sagledati ovu studiju koja nam može osigurati bogatu teorijsko-konceptualnu osnovicu za učvršćivanje postojećih evaluacijskih spoznaja i prakse kao i referentan metateorijski okvir za razvoj i implementaciju formativnih i sumativnih programa evaluacije. U studiji autor je pokušao razraditi multidisciplinarni i eklektički pogled na mnoge nove pristupe koji su se u posljednje vrijeme razvili na području evaluacijske metodologije. Svrha je pomoći praktičarima da brzo i učinkovito poduzmu evaluacijsko istraživanje koje će im pružiti nove spoznaje relevantne za planiranje i upravljanje projektnim ciklusom kao i za proces donošanja re-

levantnih socijalnih i političkih odluka na onim substantivnim područjima gdje se određeni program provodi. Sve ovo dosad rečeno odnosi se na raspored i izlaganje građe:

Prvi dio studije odnosi se na *uvodna razmatranja* u sklopu kojeg se razmatra suodnos između evaluacijskih i znanstvenih istraživanja, pri čemu autor pravi jasnu distinkciju između ova dva tipa istraživanja. Nakon toga, definira se pojam evaluacije. Autor navodi definicije poznatih teoretičara, u recentnoj literaturi, koji se bave evaluacijskom problematikom, pri čemu se ističu razlike između programa evaluacije i evaluacijskih istraživanja. Navode se različiti tipovi programa evaluacije s posebnim naglaskom na formativnu i sumativnu evaluaciju. Procesualne razine formativno/sumativne dihotomije povezuju se s generičkim procesom rješavanja problema unutar kojeg se razrađuju operativni zadaci u sklopu programa evaluacije. Programi evaluacije i evaluacijska istraživanja razmatraju se na daje unutar socijalnog i političkog konteksta, bez čijeg razumijevanja nije moguće shvatiti evaluacijsku metodologiju, ključne elemente evaluacije, ulogu evaluacijske teorije kao i evaluacijske standarde koji propisuju načela evaluacijskog rada.

U drugom dijelu autor razmatra *teorijski-vođene programe evaluacije*. To, veoma važno poglavlje, često zanemarivano u suvremenoj evaluacijskoj literaturi, upozorava na važnost teorije u vođenju evaluacije. Posebno se razrađuje konceptualni okvir programske teorije, praktična evaluacijska taksonomija i metodologija programski-utemeljene teorije koja pokušava

kodificirati evaluacijsku teoriju. Ističu se tri tipa kodnih shema: inicijalno, aksijano i selektivno kodiranje koje se razvijaju po uzoru na poznatu studiju Glasera i Straussa (1967). Kao primjer, navodi se kondicionalna logframe matrica koja služi za upravljanje programskim ciklusom.

Treći dio studije *tipovi programa evaluacije* usmjerava se, osim na bazičnu formativno/sumativnu tipologiju, na različite evaluacijske forme koje se mogu klasificirati u pet kategorija: 1. proaktivna; 2. klarifikacijska; 3. interakcijska; 4. monitoring evaluacija, i 5. evaluacija utjecaja ili učinaka. Osim što donosi klasifikaciju, autor raspravlja o prirodi i logici programa evaluacije te o naravi intervencijskih programa. Fokus ovog dijela studije, uz predmet evaluacije (evaluandi), usmjeren je na proces pregovaranja i konstruiranja plana evaluacijske studije.

Četvrti dio uvodi čitatelje u *paradigmatski okvir* evaluacijske metodologije, gdje se esktenzivno raspravlja o razlikama između *kvalitativnih i kvantitativnih programa evaluacije* i evaluacijskih istraživanja. Paradigmatska rasprava uvodi nas ujedno u peti i šesti dio studije, gdje se iznosi širok dijapazon različitih kvantitativnih i kvalitativnih paradigmi, strategija i taktika istraživanja kao i metoda za upravljanjem evaluacijskim informacijama koje se vješto trianguliraju u dobro vođenoj evaluacijskoj studiji. U sklopu kvantitativnih programa evaluacije, autor navodi eksperimentalne, kvazi-eksperimentalne i neeksperimentalne nacрте, kao i nacрте u studiji slučaja. Kvalitativni programi evaluacije fokusiraju se na kvalitativne paradigme koje obuhvaćaju: hermeneutičku i fe-

nomenološku tradiciju, kritičku teoriju, simbolički interakcionizam, dok se u sklopu strategija kvalitativnih evaluacijskih istraživanja ukratko razrađuje: studija slučaja, utemeljena teo-

rija, etnografija, akcijska istraživanja, fokus grupe i sl.

Josip Vidaković

Ekström, M. Karin; Tufte, Birgitte: *Children, Media and Consumption: On the Front Edge*. Göteborg: Nordicom, 2007., 356 str.

Zamisao o nastanku ove knjige nastala je na II. Međunarodnoj konferenciji raznih disciplinarnih perspektiva potrošačke kulture djece i mladih, koja se održala u Kopenhagenu 2006. godine. Knjiga donosi istraživanja i nedavne studije stručnjaka koji se bave medijima i potrošačkom kulturom u odnosu prema djeci iz različitih perspektiva. Sastoji se od tri velika poglavlja: *Medijska kultura, brand i kultura oglašavanja* te *Obiteljska kultura*, a svako se poglavlje sastoji od nekoliko članaka različitih stručnjaka.

Medijska kultura naziv je prvog poglavlja, koje obuhvaća članke nekoliko autora, te prikaze njihovih istraživanja i studija. Poglavlje počinje člankom *To je zabava. Novi mediji, marketing i obrazovanje u kući* autora Davida Buckinghama (Institute of Educational, London University) o tržištu zabave, koje je, prema autoru, hibridna obrazovna i zabavna mješavina, a usmjerava se na nove medije, poput CD-ROM-ova, mrežnih stranica i igrica. U prilog tome ide i obrazovanje kod kuće, te različita nacionalna testiranja koja traže određene kompetencije, i to ne samo one koje su vezane za školu, nego i one koje se odnose na djecu i roditelje pojedinačno. Članak govori o dva projekta. Prvi se sa-

stoji od intervjua osoba koje su zaposlene u ovoj vrsti industrije, te analizu odabranih projekata. Drugi projekt temelji se na intervjuima djece i njihovih roditelja, a pokazuje kako roditelji ulažu u obrazovanje svoje djece, npr. kupuju im računala i različite obrazovne softvere (za koje se dokazalo da ih djeca rijetko koriste). Razlozi tome (prema autoru) različiti su, primjerice: djeca slobodno vrijeme ne žele provesti uz čimbenike koji se vežu za obrazovanje i školu, na tržištu nastaju različite vrste softvera koji nisu kvalitetni i sl. Tržište zabavnih medija u posljednje se vrijeme proširilo, a razlozi tome su različiti, npr. ubrzan razvoj tehnologije, vladina politika obrazovanja i sl. Autor se također osvrće na nove i stare medije, te njihovu ulogu u obrazovanju. Pål André Aarsand (Linköping University, Sweden) u svojem članku *Dječje konzumiranje kompjuterskih igrica* govori o tome što djeca točno rade kad igraju igrice na kompjutoru, te kakav je utjecaj kompjuterskih igrica na svakodnevni život djeteta. Svoje istraživanje autor provodi na sljedeći način: prvo govori o vremenu koje je proveo u jednom razredu u Švedskoj. Autor je istraživanje usmjerio na četvoricu dječaka od 13 do 14 godina, koja su bila jako zainte-

resirana za kompjutorske igrice. Istraživanje je proveo na sljedeći način: vodio je dnevnik, snimao i intervjuirao dječake. Drugi dio istraživanja temeljio se na međunarodnom projektu u sklopu kojeg je autor istraživao potrebe digitalne tehnologije u osam švedskih obitelji. U svakoj su obitelji radile barem dvije odrasle osobe, svaka obitelj imala je najmanje dvoje djece od 8 do 10 godina. Ispitanici su snimani kamerom, intervjuirani te su ispunili anketu. Autor zaključuje kako se igrice upotrebljavaju kroz dva koraka: igranje igrice i razgovor o njima, a djeca su skupljala sličice, gledala filmove i čitala knjige. Osim njih u ovome dijelu poglavlja nalaze se članci i sljedećih autora: Iana Granta (Strathclyde Business School, UK), Andrewa Burna (Institut of Education, University of London) i Sue Cranmera (Institut of Education, University of London), Birgitte Tufte (Copenhagen Business School), Anne Martensen (Copenhagen Business School, Denmark), Vebjörga Tingstadta (Norwegian University for Science and Technology, Trondheim, Norway) i Janne Prinsloo (Rhodes University in Grahamstown, South Africa).

Drugo poglavlje *Brand i kultura* oglašavanja donosi studije i istraživanja različitih autora, a prvi od njih je *Zabavna hrana od rituala do performansa. Antropološka i komunikološka analiza Kinder Surprisea* Simone De Julio (University of Strasbourg, France) & Nicolette Diasio (University of Strasbourg, France). Autorice u članku govore o zabavnoj hrani i njezinu utjecaju na djecu. Tu hranu određuju kao vrstu hrane kojom se manipulira djecom. Najbolji primjer su žitarice u kojima se dobije igračka. Autorice u članku donose mišljenja an-

tropologa koji potrebu djece za takvom vrstom hrane vežu za povijesni razvoj čovjeka. Članak se temelji na analizi televizijskih reklama za Kinder Suprised, slatkiša za djecu koji je nastao 1974. godine. Analiza obuhvaća razdoblje od 1975. do 2006. i 21 komercijalnu televiziju. Razvojem potrošačkog društva mijenjale su se i reklame, a uz djecu na reklamama pojavljivale su se i majke. Nakon 2000. godine reklame se vežu za crtane i filmove. Osim tog članka, u ovome su poglavlju i tekstovi sljedećih autora: Kathryn C. Montgomery (Center for Media Education, Washington, D. C.) i Jeffa Chestera (Center for Media Education, Washington, D. C.), Agnes Narin (EM-Lyon, France and Erasmus University, Netherland) i Christine Griffin (University of Bath, UK), Larsa Pynta Andersena (University of South Denmark), Terese Francés Barceló (University of Alicante, Spain), te Davida Marshalla (University of Edinburg, UK), Stephena Klinea (Simon Fraser University, Canada) i Stephanie O'Donohoe (University of Edinburg, UK) koji u svojem članku *Televizijska promocija dječjih snackova. Hrana za razmišljanje?* govore o marketingu dječje hrane i njegovu utjecaju na djecu. Prema istraživanju koje su proveli u Kanadi, Americi, Velikoj Britaniji i Novom Zelandu autori zaključuju da u tim zemljama postoje različiti načini reklamiranja dječje hrane zbog različitih kultura i zakona svake od tih zemalja. Također smatraju da su djeca u nepovoljnom položaju. Naime, oni te reklame uzimaju "zdravo za gotovo" jer ih ne razumiju, tj. ne promatraju ih kritički. Iz tog razloga trebalo bi s djecom više raditi na razumijevanju medija i medijskih poruka. U članku Sabrina M. Neeley (Miami

University in Oxford, Ohio, USA) *Dječje razumijevanje hrane. Stupnjevi znanja i izvori utjecaja* govori da djeca slabo razumijevaju hranu te o potrebi za poboljšanje potrošačkog izbora. Autorica donosi rezultate istraživanja provedenih na djeci od 7 do 12 godina u kojem se ispitivalo njihovo znanje pojma nutricionizam. Brian Young (University of England) u svojem članku *Odobrenja poznatih ličnosti. Teorija i eksperimenti s djecom* govori o utjecaju slavni osoba na djecu u dobi od 7 i 8 godina koji nisu tu samo da bi ih zabavljali nego da bi prodali određeni proizvod, te o načinu na koji djeca (ne)razumiju poruke koje im se šalju.

Obiteljska kultura naziv je trećeg poglavlja.

Usavršavanje obitelji kroz kupovinu igračaka članak je Jane Phillipsa (Brown University, USA) u kojemu autorica ističe da obitelj jest ono što obitelj konzumira. Njezino istraživanje temelji se na 141 retrospektivnom memorijskom tekstu američkih studenata, koji su trebali kroz poeziju ili prozu napisati nešto o svojoj omiljenoj dječjoj igrački. Rezultati su pokazali da dječja memorija obuhvaća dječje želje i znanje o idealnom obiteljskom okruženju, a sami potrošački postupci obitelji mogu pomoći u otkrivanju i razumijevanju socijalnih promjena našeg društva. Anna Sparrmann (University of Linköping, Sweden) u članku *Iznad zidova! Dječji govor o izgledu njihovih soba* donosi rezultate anketnog istraživanja djece u dobi od 6 do 8 godina. Njezino istraživanje govori o vizualnom načinu izražavanja djece u njihovim sobama. Dječaci se razlikuju od djevojčica, a važan je utjecaj i dru-

gih osoba (najčešće roditelja) koje sudjeluju u uređivanju njihovih soba. Autorica zaključuje kako na to utječe društveno okruženje djeteta, kulturne vrijednosti i dob djeteta. *Mlade djevojke i dosadni dečki? Socijalizacija adolescenata u potrošačkom okruženju* članak je Alice Grønhoj (University of Aarhus, Denmark) u kojemu ona prikazuje istraživanje koje je provela na 175 danskih adolescenata (16 do 22 godine), a koji su tijekom nastave trebali napisati esej o svojem okruženju u vezi s obrazovanjem i problemima s kojima se susreću u obiteljski kao i u vezi s očekivanjima potrošačkog društva. Prema dobivenim rezultatima, autorica zaključuje kako na socijalizaciju adolescenata znatno utječu roditelji, i to najviše majke, a da je sadašnju generaciju mladih potrošača teško potaknuti na zajedničke akcije kroz radikalne usluge prirodnog okruženja. Karin M. Ekström (Göteborg University, Sweden) u svojem članku *Podupiranje prijelaza na potrošnju* govori o potrošačkoj kulturi i ulozi koju u njoj imaju djeca i roditelji. Odabranom potrošnjom djeca i roditelji pokazuju tko su oni zapravo i tko bi voljeli postati, a stupanj potrošnje ovisi o interesima i mogućnostima. Djeca, kao i roditelji, uče kako postati potrošači stjecanjem različitih vještina i znanja kako bi mogli funkcionirati u stalnim promjenama potrošačke kulture. Veoma je važno (navodi autorica) da oni u tome procesu razviju vještine kritičkog potrošača kad biraju proizvode, servise, robne marke i medije kojima se i kojima će se koristiti.

Franciska Jurišić

Ulla Carlsson, Samy Tayie, Genevieve Jacquinet-Delaunay and Jose Manuel Péreza Tornero (ur.): *Empowerment Through Media Education. An Intercultural Dialogue*. Göteborg. Nordicom. The International Clearinghouse on Children, Youth and Media. 2008., 272 str.

Najnovija knjiga Ulle Carlsson, koju objavljuje s međunarodnom skupinom autora, koju čine Samy Tayie, Genevieve Jacquinet-Delaunay and Jose Manuel Péreza Tornero, nosi naslov *Empowerment through Media Education. An Intercultural Dialogue*. Knjiga je nastala kao rezultat korskulturalne suradnje između UNESCO-a, Europske komisije, međunarodnih udruženja i Sveučilišta u Göteborgu, s namjerom da potakne dijalog i istraživačke inicijative među različitim nacionalnim obrazovnim i medijskim politikama koje bi trebale pridonijeti razvoju medijskog obrazovanja i medijske pismenosti.

Interaktivno i mobilno medijsko globalno tržište stvara novo okruženje. To se sve više razlikuje od klasičnih masovnih medija, jer publika od pasivnog konzumenta postaje aktivan sudionik medijskog komuniciranja. Unatoč tome što donose mnoge dobrobiti društvu kao izvor kulture i kulturnog napretka, mediji su istodobno izvor kompleksnih štetnih simboličnih sadržaja i poruka koje mogu stvarati psihičke i fizičke probleme u procesu socijalizacije i izgradnje osobnog identiteta. Nasilje, pornografija, stereotipi pa i reklame, prema istraživanjima znanstvenika, mogu vrlo šte-

tno utjecati na djecu i adolescente. Zbog toga se međunarodna zajednica zauzima za medijsko i informatičko opismenjivanje građana. S obzirom na to da mediji govore specifičnim simboličkim porukama, za čije tumačenje nije dovoljno znati samo čitati i pisati, nego je potrebno razumjeti posebnu gramatiku "medijskog jezika", i medijsko i informatičko opismenjivanje trebaju omogućiti teorijske i praktične vještine za potpun pristup medijima, analizu i procjenu medijskih sadržaja te uspješno korištenje medijima.

Knjiga se sastoji od sljedećih poglavlja: *Why Media Education? The Grünwald Anniversary, Young People's Media Culture in the Digital Age, Education and Media Culture in the Context of Media Literacy, Media Education in the Digital Age & Media Literacy in Practice*, a svako donosi nekoliko studija različitih stručnjaka.

Prvo poglavlje *Why Media Education? The Grünwald Anniversary* govori o Grünwaldovoj deklaraciji o medijskom obrazovanju iz 1982. godine. Deklaracija poziva mjerodavne institucije da potaknu i podupiru programe za medijsko obrazovanje, razvijaju tečajeve za nastavnike kako bi im povećali znanje o medijima i naučili ih različitim predavačkim metodama, ko-

jima će svoje znanje prenositi na djecu i mlade te da potiču istraživanja iz različitih znanstvenih disciplina, poput informacijskih znanosti koje će pomoći razvoju medijskog obrazovanja. *From Grünwald to Paris. Towards A Scale Change?* članak je skupine sljedećih autora: Evelyne Bevort (Centre for liaison between teaching and information media, Paris), Divine Fraumeigs (Institut du Monde Anglophone, Paris), Genevieve Jacquinot-Delaunay (University of Paris) & Catherine Souyri (French National Commission for UNESCO). Članak govori o promjenama koje su se dogodile razvojem informacijske i komunikacijske tehnologije od nastanka Grünwalde deklaracije o medijskom obrazovanju. *Media Education: When the Waiting is Over* napisala je Genevieve Jacquinot-Delaunay (University of Paris), a govori o važnosti medijskog obrazovanja.

Young People's Media Culture in the Digital Age naziv je drugog poglavlja koje donosi radove sljedećih autora: Samy Tayle (Faculty of Mass Communication, Cairo), Evelyne Bevort (Centre for liaison between teaching and information media, Paris) & Patrick Verniers (Member of the Media Education Council and Higher Audiovisual Board, Brussels). Samy Tayle u svojem članku *Children and Mass Media in the Arab World. A Second Level Analysis* piše o odnosu masovnih medija i djece na dva načina. Prvi donosi pregled literature i projekata koji su istraživali navedenu temu, a drugi dio analizira dobivene rezultate preko četiri kategorije: djeca i masovni mediji općenito, djeca i televizija/kino, djeca i tiskani mediji te

djeca i radio. Evelyne Bevort & Patrick Verniers u svom članku *The Appropriation of New Media and Communication Tools by Young People Aged 12-18 in Europe. New Trends for Media Education* između ostaloga govore i o novim obrazovnim smjerovima i mladima koji se nekvaletno koriste novim medijima za stjecanje novih znanja, npr. pronalaze različite izvore informacija koje preuzimaju kršeći autorska prava.

Treće poglavlje *Education and Media Culture in the Context of Media Literacy* donosi članke sljedećih autora: Jose Manuela Pérez Tornera (Universidad Autónoma de Barcelona, Barcelona), Mattea Zacchetti (European Commission for Information Society and Media, Brussels), Philippa Vardakasa (Commission for Information Society and Media, Brussels), Saeeda Abdallaha Hareba (Department of Sociology, University of Emirates, The United Arab Emirates), Essmata Sweedana (Centre for Languages and Scientific Development, International Islamic University of Malaysia, Malaysia), Sanjaya Asthana (College of Mass Communication, School of Journalism, Murfreesboro, USA) & Vitoria Reia-Baptista (University of Algarve, Portugal). *Media Literacy. New Conceptualisation, New Approach* članak je Josea Manuela Pérez Tornera o medijskom obrazovanju, definiciji medijske pismenosti te područjima i elementima koje ona obuhvaća. Matteo Zacchetti & Philipp Vardakas u svojem članku *A European Approach to Media Literacy* ističu kako se medijska pismenost treba uključiti u proces cjeloživotnog obrazovanja, kako ona nije u svim di-

jelovima Europe jednako razvijena te bi se zato primjeri dobre prakse trebali proširiti diljem Europe uz pomoć Europske unije. *Educational and Mass-Media Cultures. Integration or Contradiction* naziv je članka Saeed Abdallah Hareb o izvorima kulture obrazovanja (u što ubraja: obitelj, učitelje, znanstvene knjižnice, prijatelje i socijalne institucije) i izvorima kulture masovnih medija (u što ubraja: elektroničke i tiskane medije te nove komunikacijske medije), koji utječu na razvoj djece i mladih.

Media Education in the Digital Age naziv je četvrtog poglavlja. Divina Frau-Meigs (Institut du Monde Anglophone, France), Muhammed El-Khateeb (Al Riyadh School, Saudi Arabia), Susanne Krucsay (Head of Department Media Pedagogy/ Educational Media/ Media Service; Federal Ministry of Education, Science and Culture, Austria), Pier Cesare Rivoltella (Università Cattolica del Sacro Cuore, Italy), Hanan Ashi (King Abdul Aziz University, Saudi Arabia), Fathia Al Qurashy (King Abdul Aziz University, Saudi Arabia) & Cary Bazalgette (Education Policy Adviser, UK). Muhammed El-Khateeb u svojem članku *The Role of School Media Education* govori o odnosu između obrazovanja i medija, ulozi medija i obrazovnih institucija u suvremenom društvu te o medijskom obrazovanju. *Media Education. International Strategies* članak je Cary Bazalgette u

kojem autorica na temelju tridesetogodišnjeg iskustva na području medijskog obrazovanja iznosi različite međunarodne strategije medijskog obrazovanja.

Peto poglavlje *Media Literacy in Practice* donosi članke sljedećih autora: Cary Bazalgette (Education Policy Adviser, UK), Sanjaya Asthana (College of Mass Communication, School of Journalism, Murfreesboro, USA), Susanne Krucsay (Head of Department Media Pedagogy/ Educational Media/ Media Service; Federal Ministry of Education, Science and Culture, Austria) & Genevieve Jacquinet-Delaunay (University of Paris). Sanjaya Asthana u svojem članku *Teaching about Media. Media Education, Learning, and Literacy: Sketching a Dialogic Process* govori o mladim ljudima i načinu na koji oni uče i kako se razvijaju kroz korištenje medija u različitim socio- kulturnim sredinama. *Educational Television and School* članak je Susanne Krucsay, a koji govori o didaktičkim medijima, načinu korištenja obrazovnim medijima te o odnosu obrazovne televizije i škole. Genevieve Jacquinet-Delaunay u članku *New Educational Needs. Distance Training and Life-long Learning for Teachers* ističe važnost cjeloživotnog učenja, ulogu medija te informacijske i komunikacijske tehnologije u razvoju učitelja.

Nada Zgrabljic Rotar

Klaus Bruhn Jensen (ur.): *Interface:// Culture – The World Wide Web as Political Resource and Aesthetic Form*. NORDICOM: Samfundslitteratur Press. 2005., 254 str.

Ova knjiga je skup članaka koji su nastali u sklopu nacionalnog istraživačkog programa u Danskoj nazvanog "Media and Democracy in the Network Society". Ostvarivao se od 2002. do 2006., a na njemu je sudjelovalo gotovo 50 istraživača s područja medijskih studija i društvenih znanosti. Knjiga postavlja nova saznanja o internetu kao sučelju za razmjenu političkih misli.

Široko shvaćeno, politika je raspravljana o raspodijeli dobara u društvu i određivanje te raspodijele, no stajalište o politici koje nam se nameće ovom knjigom, politiku predstavlja kroz pojedinca u društvu koji ima svoju sliku o sebi kao o građaninu, potrošaču i sutvorcu kulture, te nas time navodi na zaključak da postoji mnogo političkih središta u društvu. Kako pojedinac može utjecati na društvo? Kako lokalne akcije mogu imati globalne posljedice? Kako klikovima možemo promijeniti svijet?

Naslov *Interface:// Culture* upućuje nas na dvosmjernan proces što se provodi između kulturnih navika i tehnologije kojom stvaramo medije i medijske poruke. Konkretno, kultura i tehnologija međusobno se oblikuju. Podnaslovom knjige – *The World Wide Web as Political Resource and Aesthetic Form* ističe se funkcija interneta kao vodećeg medija za prijenos informacija, a time i kao nosača poli-

tičke misli te mjesta tekstualnog, zvučnog i slikovnog artikuliranja ljudskih aktivnosti, čime se nadilazi ili rekonfigurira konvencionalne medije.

Prvi dio knjige odnosi se na institucijske i tehnološke okvire interneta. Sadržava dva članka koji se prvenstveno bave poviješću razvoja računala i interneta. Stajalište koje je zauzeto u ovoj knjizi smatra da je računalo popularizirano kada je grafičko sučelje zamijenilo ono tekstualno, odnosno, kada je računalo postalo jednostavnije za korištenje. Autori smatraju da je računalo prošlo svojevrstu kulturalizaciju, odnosno razdoblje prilagođavanja ljudima, koje je od računala načinilo osnovno sredstvo komunikacije i razmjene informacija, a time i političke misli koja je dio života pojedinca. Kultura, mediji i poruke u međusobnoj su stalnoj interakciji i to čini osnovu bez koje ne možemo razumjeti sve mogućnosti digitalnih medija, pa tako ni interneta. Internet je prvenstveno brz i estetski privlačan medij. Drugi dio knjige donosi pet članaka, koji se dotiču aktualnih, atraktivnih i ponekih politički "vrućih" tema, poput posljednjeg izbora za predsjednika SAD-a, gdje se temeljito analizira internetska stranica Johna Kerrya, predsjedničkog kandidata. Članci se također dotiču stranica poslovnih korporacija koje podilaze svojim interesnim dioničarima, zatim se odnose na kultu-

ru i politiku koje se međusobno isprepliću, te na posljedice tog ispreplitanja na stranicama koje mogu biti značajan izvor informacija.

Zanimljiv je članak koji istražuje mogućnosti digitaliziranih arhiva ("From an image archive to interarchive", 177-205) te prikazuje inicijativu danske "Royal Library" kojom se željelo stanovništvo uključiti u prikupljanje slika i materijala koji bi tvorili danski interaktivni arhiv. Bo Kampmann Walther u članku "A hard day's work: Reflection on the interfacing of transmedialization and speed

in 24" (205-241) bavi se primjerom poznate TV serije 24 koju su 2001. godine za američki Fox Channel pokrenuli Joel Surnow i Robert Cochran. Tu istražuje zašto je i na koji je način ta serija danas postala paradigma tzv. transmedijalizacije i brzine kao osnovna svojstva današnjih medija, a time i kulture koja je njihov nedjeljiv dio. Knjigu je objavio NORDICOM Samfundslitteratur Press. 2005., a dostupna je u engleskom izdanju na <http://www.forlaget-sl.dk>

Karlo Čičin Karlo

13. Međunarodna konferencija Informacijska tehnologija i novinarstvo "Nova javnost i novi mediji", Dubrovnik, Interuniverzitetski centar, 19.-23. svibnja 2008.

Trinaesta međunarodna konferencija *Informacijska tehnologija i novinarstvo* održana je u Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku od 19. do 23. svibnja ove godine. Konferenciju su (kao i prošlih godina) organizirali Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Studij novinarstva i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za informacijske znanosti. Glavna tema je bila: NOVA JAVNOST I NOVI MEDIJI; a posebna pozornost bila je posvećena: *utjecaju društvenih mreža na novinarstvo i nakladništvo, zaštiti autorskih prava u svijetu digitalnih medija, zaštiti digitalnog naslijeđa, e-uključenosti, cyber politici i digitalnoj demokraciji te enciklopedijama na novim medijima.*

Među važnijim izlaganjima treba spomenuti ono Roberta Hayesasa (Informacijska ekonomija u Hrvatskoj), Marka Rakara (Internet i političke kampanje), Jadranku Stojanovski (Kako zaštititi autore od autorskih prava), Željka Hodonja (Novine, baze podataka, znanje i kulturno naslijeđe), Marka Tadića (Jezične tehnologije za novinsku dokumentaciju u Hrvatskoj). O enciklopedijama na internetu govorili su Damir Boras, Inoslav Bešker, Nenad Prelog i Hrvoje Stančić.

Iako je riječ o temama koje na prvi pogled nisu izravno povezane, na skupu se pokazalo koliko su sva pitanja koja se odnose na nove informacijske i komunikacijske tehnologije i njihov utjecaj na pripremu, proizvodnju i distribuciju medija duboko povezana.

Društvene mreže su promijenile funkcioniranje medijskih korporacija i način oglašavanja na internetu, pa onima koji toga nisu svjesni, koji se tome nisu prilagodili prijeti nestanak. Toliko puta ponavljana rečenica: “Nema ništa beskorisnijeg i manje upotrebljivog od jučerašnjih novina” više ne vrijedi. Objavljeni tekstovi u jednom mediju pristupačni su (dijelom ili u cijelosti) na desetak ili više internetskih portala, oni izbirljiviji dobiju ih preko profila svojega interesa u nekom RSS sustavu, a svako pretraživanje pomoću Googlea ili nekog drugog pretraživača ponudit će nam uputnice na tisuće i više ranije objavljenih tekstova. Tko i kako štiti prava autora i nakladnika, nije potpuno jasno, a to koriste (odnosno zloupotrebljavaju) mnogi posrednici u lancu osiguravanja informacija korisnicima. Digitalno naslijeđe, zaštita i trajno korištenje onoga što je objavljeno (samo) u digitalnom obliku (odnosno na internetu) također nisu gotovo uopće regulirani. Nije riječ samo o fizičkoj zaštiti, o integritetu nositelja informacije nego također o problemu konteksta – gdje, kako i kada je bio objavljen neki tekst, kako je opremljen, što je bilo u njegovoj neposrednoj blizini (ako govorimo o novinskom tekstu) odnosno prije ili poslije (kada je prilog objavljen na radiju ili televiziji); a poseban problem živih, interaktivnih medija jest pohrana “stanja” nekog dokumenta u pojedinim vremenskim razdobljima. Konkretno, tu uopće ne spominjemo operacijski sustav ili programsku potporu potrebnu da se dokument učini čitljivim itd.

Europska unija je ovu godinu proglasila “Godinom e-uključivosti” (e-

inclusion) misleći prvenstveno na sve skupine i zajednice koje iz različitih razloga zaostaju u razvoju informacijskog društva, odnosno nemaju pristup informacijsko-komunikacijskoj tehnologiji i digitalnim sadržajima. Iako se obično podrazumijeva da se te razlike u uključenosti (ili “digitalni jaz” kako ga mnogi nazivaju) odnose prvenstveno na problem siromaštva ili socijalnih razlika u pojedinim društvima, problem je puno širi. Naime, među onima koji ne mogu primjereno upotrebljavati tu tehnologiju nalaze se različite etničke manjine, starije osobe, nezaposleni, hendikepirani i drugi. Jednako se tako e-demokracija može prikazati i kao tipičan primjer interaktivnog i sinergijskog djelovanja: moguće je promovirati demokraciju preko većeg i učinkovitijeg korištenja IKT-a kao i predstaviti korištenje IKT-a preko demokratskih mehanizama. Praćenje političkih kampanja u SAD-u, ali i u Francuskoj (a sve više i u nas) pokazuje kolika je važnost korištenja kolaborativnih medija, od blogova do YouTubea i društvenih mreža (u prvom redu Facebook i MySpace). Biti bez bloga, profila na nekoj društvenoj mreži ili bez kanala na YouTubeu znači kao noj zakopati glavu u pijesak – tvrde analitičari. Bitke se – paralelno s onima u stvarnome svijetu – vode i na internetu, a taj se medij pokazao idealan i za sakupljanje financijskih priloga od pojedinaca (od Edwardsa do Obame), što traži potpuno novu organizaciju izbornih utrka.

Na kraju je održan i okrugli stol o budućnosti enciklopedija u vrijeme sve većeg broja svima pristupačnih, slobodnih i besplatnih leksikografskih i enciklopedijskih izdanja na internetu.

Iako je problem kontrole sadržaja (točnost podataka, povjerenje u izvore, eventualna pristranost) još uvijek upitan u mnogim izdanjima koja danas dominiraju internetom, iako se često govori o "wikizaciji" obrazovanja (jer prosječan srednjoškolac, pa i student, sve češće "referate" ili seminare priprema jednostavnim tehnikama "preslikaj/ubaci"), činjenica jest da su ta izdanja mnogo brža od klasičnih (koja za događajima ne kasne danima ili tjednima nego i mjesecima odnosno godinama). Stoga je sve više onih kojima je brzina bitna (a to su u prvome redu novinari) koji se koriste on-line enci-

klopedijama umjesto konvencionalnim izdanjima.

Treba još spomenuti da su ove godine zapaženu ulogu imali i radovi studenata, i onih s Novinarstva, i onih s Informacijskih znanosti. Pokazuje se da relativno velik broj studenata suvereno vlada ne samo metodama i tehnikama istraživanja, prezentacijskim vještinama, nego također problemima zaštite digitalnih sadržaja ili posljedica upotrebe društvenih mreža. "Doviđenja u Dubrovniku od 25. do 29. svibnja 2009." – bio je jednoglasan pozdrav svih sudionika ovog skupa.

Nenad Prelog

Ljetna škola: Mediji, demokratizacija i civilno društvo, Budimpešta, CEU, 16.-27. lipnja 2008.

U Budimpešti je od 16. do 27. lipnja ove godine, u organizaciji SUN-a – ljetnog sveučilišta CEU-a (*Central European University – Srednjoeuropsko sveučilište*) održana ljetna škola *Mediji, demokratizacija i civilno društvo*. SUN (*Summer University*) organiziran je već 11. put, a Srednjoeuropsko sveučilište je međunarodna visokoškolska ustanova, sa sjedištima u Sjedinjenim Državama i Mađarskoj, koje nudi kombinaciju američke i europske akademske kulture. Usmjereno je na inovativna i snažna multidisciplinarna istraživanja i studije društvenih promjena i političkih implikacija tranzicijskih zemalja. Usredotočeno je i na pitanja važna za Europsku uniju, te neke od značajki nezapadnih demokracija.

Mediji i civilno društvo čine središnje elemente društava koji se temelje na navedenim načelima. No, nedostatak medijskoga pluralizma i dominantna pozicija države ili privatnih medija imaju nepovoljne učinke i kritiziraju ih civilne udruge. Povećanje komercijalizacije i dominantna uloga globalnih medijskih institucija doveli su do porasta novih oblika otpora, koji se očituju u obliku izvornih medijskih produkcija, transnacionalnog emitiranja, te institucionalnih i regulatornih odgovora. Zbog toga složeni odnosi između medija, demokratizacije i odgovora civilnoga društva nadilaze granice među državama.

Glavna je svrha ljetne škole ispitati te veze, te se usredotočiti na srednjoeuropsku/istočnoeuropsku regiju, no relevantna je i za druge kontekste gdje

mediji i civilno društvo imaju ključnu ulogu u procesima demokratizacije, s jasno izraženim nedostacima. Program *Mediji, demokratizacija i civilno društvo* ispitivao je ulogu nevladinih udruga i pojedinaca u procesu izgradnje demokracije i održivoga razvoja, te se usmjerio na rasprave o medijskoj privatizaciji i liberalizaciji. Razmatrala su se povoljna okruženja za stvaranje različitih pluralističkih medija i uloga i potencijal intervencija civilnoga društva u razvoju takvih okruženja. Škola je omogućila uvid u mnoge istraživačke programe i metodologije, primjenjive na studij medijskih sustava i civilnoga društva, u kontekstu postkomunističkih/postkonfliktnih transformacija i političkih/društvenih/ekonomskih promjena. Cilj je škole bio trojak:

1. okupiti međunarodnu skupinu polaznika, kao temelj programa;

2. analizirati medije, usredotočujući se na civilne društvene perspektive medijskih pitanja i ispitivanja koje vrste medija imaju demokratske učinke pod različitim uvjetima i okolnostima;

3. povezati teoretsku raspravu s praktičnom primjenom, posjetom udrugama civilnoga društva i medijskim projektima.

Škola je omogućila uvid u teorije, tranziciju i demokratizaciju civilnoga društva i društvenih pokreta, te medijskih politika i reformi. Razmotreni su najnoviji pomaci učinjeni u Istočnoj, Srednjoj i Jugoistočnoj Europi, te je raspravljena uloga medija i civilnoga društva. Analizirala su se i aktualna pitanja poput medijskoga pluralizma, važnosti javnih medijskih sustava i nove političke ekonomije digitalizacije. Istraživane su teorije donošenja

političkih odluka, uz fokus na uključivanje civilnoga društva u političke procese, razmatranjem nacionalnih, regionalnih i globalnih politika medija i medijske komunikacije. Istraživala se uloga različitih komunikacijskih modela, *community* medija i *community* ICT mreža, te su se razmotrili načini na koje su suvremene demokracije inherentno posredovane medijima namijenjenim zabavi, te čine nastavak na koji se demokratsko sudjelovanje građana filtrira kroz popularna zadovoljstva.

Prvi tjedan škole postavio je temelje teorija demokratizacije, civilnoga društva i medija, te kontekst tranzicijskih zemalja. Drugi tjedan usredotočio se na pojedina područja, poput sustava javnog emitiranja, politika digitalizacije, novinarstva, *community* medija i medijskog vlasništva, uz prezentacije polaznika i individualni rad. Razgovaralo se s predstavnicima medija i civilnoga društva i obavljeni su posjeti nezavisnim medijima, poput budimpeštanskog lokalnog romskog *community* radija.

Škola je počela uvodnim predavanjima Miklosa Sukosda s Odsjeka političkih znanosti CEU-a i jednog od direktora ljetne škole o konceptima i sadržaju, medijskoj demokratizaciji, medijskim politikama, demokratizaciji i medijima u Srednjoj i Istočnoj Europi. Hakan Seckinelgin, predavač s londonske ekonomske visoke škole, održao je predavanje o civilnom društvu i medijima, te se osvrnuo na istraživanje o kampanjama osvješćivanja javnosti o HIV-u/AIDS-u u Africi. Arne Hintz, programski direktor Centra za medijske i komunikacijske studije (CMCS), govorio je o medijskoj

demokratizaciji – agendi civilnog društva za medije i komunikaciju, te o Svjetskom sastanku na vrhu o informacijskom društvu. Kate Coyer, istraživačica i predavačica Annenberške škole pennsylvanijskoga sveučilišta i CMCS-a održala je predavanja o alternativnim medijima i društvenim pokretima, te o komunikacijskoj infrastrukturi. Michael Delli Carpini, s Annenberške komunikacijske škole, govorio je o medijskim učincima na političku i građansku participaciju, te o utjecajima medija namijenjenih zabavi na vijesti i građane. Kristina Irion i Peter Molnar s CEU-a govorili su o građanskom društvu i demokratizaciji transnacionalnih procesa donošenja političkih odluka. Karol Jakubowicz, bivši voditelj upravljačkog odbora medijskih servisa i servisa novih komunikacija, te jedan od voditelja programa *COST A30 East of West*, govorio je o emitiranju javnih medijskih sustava i civilnome društvu, s posebnim osvrtom na regije Srednje, Istočne i Jugoistočne Europe. Sina Odugbeni, voditelj Programa za upravljanje i odgovornost Svjetske banke, održao je posebno predavanje kao gost-predavač. Nicholas Jankowski s nizozemskog Sveučilišta u Nijmegenu i jedan od voditelja programa *COST A30 East of West* govorio je o istraživačkim *online* politikama, te oglašavanju, proce-

durama i praksama u akademskim časopisima. Beata Klimkiewicz s krakovskog sveučilišta predavanje je posvetila medijskom pluralizmu i vlasništvu, te manjinskim medijima u Srednjoj i Istočnoj Europi. Monroe Price s Annenberške škole pennsylvanijskog sveučilišta, ujedno i direktor ljetne škole, govorio je o medijskoj demokratizaciji i institucijama, te o okruženju koje omogućuje razvoj demokratskih procesa, medija i civilnoga društva.

Ova iznimno uspješna Ljetna škola ostvarila je dvostruki pristup, povezujući akademsku teoriju s civilnim društvom i *grassroot* praksama, te tražeći i razvijajući inovativne suradnje i kreativne mogućnosti za učenje. Teoretske osnove, istraživački rad, iskustva nevladinih udruga, nacionalne perspektive i razvoj lokalne zajednice integrirani su u zajedničku perspektivu koja je omogućila sudionicima iz dvadesetak zemalja istraživanje teoretskih i političkih implikacija suvremenih i visokoambivalentnih političkih/društvenih/ekonomskih promjena. Posebna je pozornost posvećena *grassroot* – participativnim medijima, koji su u središtu pluralističkog demokratskog medijskog sustava.

Tomislav Šikić

Međunarodni simpozij “Bobcatsss”, Zadar, 28.-30. siječnja 2008.

Bobcatsss je godišnji SKUP i održava se već 16 godina za redom u različitim gradovima Istočne i Zapadne

Europe pod nadzorom EUCLID, a organiziraju ga studenti i profesori knjižničarskih škola i odjela europskih

sveučilišta. Simpozij je namijenjen informacijskim stručnjacima, studentima i njihovim profesorima, te istraživačima na području knjižničnog i informacijskog obrazovanja, ali također zaposlenicima knjižnica i odjela za knjižničarstvo i informacijske znanosti.

Ovogodišnji Bobcatsss organizirali su studenti i profesori četiriju sveučilišta – Sveučilišta u Berlinu, Sveučilišta primijenjenih znanosti u Potsdamu, Sveučilišta u Osijeku i Sveučilišta u Zadru. Preko 34 rada, 6 panela, 70 postera i 7 panela raspravljalo se o “Pristupu informacijama za sve” s četiri aspekta: tehničkog, političkog, društvenog i gospodarskog.

Skup je okupio 344 sudionika iz 26 zemalja svijeta (Austrija, Hrvatska, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Italija, Litva, Letonija, Makedonija, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugal, Slovenija, Južnoafrička republika, Španjolska, Švedska, Švicarska, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo, SAD).

Sudjelovali su mnogi studenti i profesori te istraživači i knjižničari među kojima je, kao i svake prethodne godine, bilo mnogo uglednih osoba iz svijeta knjižničarstva i informacijskih znanosti. Kao pozvane predavačice svoja su predavanja održale Claudia Lux, predsjednica IFLA-e i ravnateljica Središnje i pokrajinske knjižnice Njemačke, te Ana Marušić, urednica časopisa *Croatian Medical Journal* i članica Međunarodne udruge urednika medicinskih časopisa.

Dr. Ana Marušić je u svojem predavanju govorila o znanstvenim časo-

pisima koji predlažu otvoren pristup kao rješenje za rastuću potrebu javnosti za pristupom informacijama. Spomenula je na prijedloge članova Međunarodne udruge urednika medicinskih časopis o korištenju novog aspekta javnog pristupa informacijama – kliničkim istraživačkim ispitivanjima.

Među 70 postera, sudionici su izabrali tri najbolja. Prvo mjesto osvojio je poster *Use and users of electronic Journals* (Research Staff at Catalan Universities (Candela Olle Castella), drugo mjesto zauzeo je *Providing Access to Web Content in National Libraries: Digital Archive of Croatian Web Resources* (Dora Rubinić, Božena Stura, Lucija Martina Vežić, Mirna Willer), a na trećem mjestu našao se *It's time to change- Hamburg is ready for it!: Marketing of information professionals* (Fiederike Hansmann, Anne Sapich, Carolin Rohrßen, Konstanze Richter).

Nagradu *Bobcat of the year*, koju tradicionalno dodjeljuje EUCLID, dobio je profesor T.D. Wilson. Kao jedan od vodećih istraživača u knjižničnoj i informacijskoj znanosti, a posebno u istraživanju ponašanja pri informacijskome pretraživanju svojim je radom najviše doprinio razvoju knjižnične i informacijske znanosti u protekloj godini.

Tom prigodom, prof. dr.sc. Tatjana Aparac Jelušić proglašena je novom predsjednicom EUDLID-a, pa zadarsko Sveučilište postaje njegovo novo sjedište sljedeće tri godine.

Josipa Bašić